

İSLÂM CEZA HUKUKU HÜKÜMLERİ BAĞLAMINDA ZİMMÎLER DHİMMİS IN THE CONTEXT OF ISLAMIC CRIMINAL LAW PROVISIONS

Geliş Tarihi: 30.11.2020 Kabul Tarihi: 02.03.2021

✉ YAŞAR YİĞİT

DOÇ. DR.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-2152-524X

dryasar66@hotmail.com

ÖZ

Zimmîler, İslâm ülkesinin gayrimüslim vatandaşlarıdır. Vatandaşlık, genel anlamda ülkede ikamet edenlerin devletin idari sisteminde esas aldığı İslâm dinine inanması ya da meşru devlet düzenine bağlılık sözleşmesi ile itisap edilmektedir. Bu itibarla ülkenin vatandaşları, Müslüman ve zimmîlerden oluşmaktadır. İslâm dinine inanmadığı halde devletle olan sözleşmelerine istinaden gayrimüslim vatandaşlar olan zimmîlere İslâm hukukunun hükümlerinin uygulanıp uygulanmaması hem pratik hem de teorik açıdan bazı soru ve sorunları beraberinde getirmektedir. Bu soru ve sorunlar, ceza hukuku hükümleri gündeme geldiğinde daha da yoğunlaşmaktadır. Zira zimmînin inancına göre suç ya da yasak olarak nitelendirilemeyecek bazı eylemler İslâm hukuku açısından suç ve yasak niteliği taşımaktadır. Tarihsel süreçte bakıldığında İslâm toplumlarında zimmîlerin temel hak ve hürriyetleri bağlamında haklarını haiz bir şekilde İslâm ülkelerinde yaşadıkları görülür. Klasik İslâm hukuku kaynaklarında zimmîlere ilişkin nakledilen “Haklarımız, hakları, yükümlülüklerimiz de yükümlülükleridir.” anlamındaki söz, bazı özel nitelikli görevler dışında zimmîlerin hak ve yükümlülükler bakımından Müslümanlarla aynı konumda değerlendirilmeleri gereğinin temel dayanağını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İslâm Ceza Hukuku, Zimmî, Zimmet Akdi, Vatandaşlık.

ABSTRACT

Dhimmīs are non-Muslim citizens of the Islamic country. Citizenship is acquired by the people residing in the country by the way of believing in Islam which is based on the administrative system of the state or by committing to the legitimate state order. In this respect, the citizens of the country consist of Muslims and Dhimmīs. However, whether the provisions of Islamic law are applied to Dhimmīs who are non-Muslim citizens based on their contracts with the state although they do not believe in Islam bring about some questions and problems both practically and theoretically. These questions and problems become more intensified when the provisions of criminal law come to the agenda. Because, according to the belief of the Dhimmīs, some actions that cannot be described as crimes or prohibitions have the nature of crime and prohibition in terms of Islamic law. The security of individuals, the fulfillment of their rights and responsibilities, and the provision of justice are important and fundamental issues that the law pays attention to realize. Considering the historical process, if some partial practices are left aside in Islamic societies, it is seen that Dhimmīs live in Islamic countries with their rights in the context of their fundamental rights and freedoms. As quoted in classical Islamic law sources, “Our rights, their rights, our obligations are also their obligations.”

Keywords: Islamic Law, Islamic Criminal Law, Dhimmi, Dhimmah Contract, Citizenship.

DHIMMİS IN THE CONTEXT OF ISLAMIC CRIMINAL LAW PROVISIONS

SUMMARY

Dhimmīs are non-Muslim citizens of the Islamic country. Citizenship is acquired by the people residing in the country by the way of believing in Islam which is based on the administrative system of the state or by committing to the legitimate state order. In this respect, the citizens of the country consist of Muslims and Dhimmis. There is a particular importance at citizenship for applying law order by the state. However, whether the provisions of Islamic law are applied to Dhimmis who are non-Muslim citizens based on their contracts with the state although they do not believe in Islam bring about some questions and problems both practically and theoretically. These questions and problems become more intensified when the provisions of criminal law come to the agenda. Because, according to the belief of the Dhimmis, some actions that cannot be described as crimes or prohibitions have the nature of crime and prohibition in terms of Islamic law. Essentially, in terms of the nature of the crime committed, it makes all members of the society uneasy at the end, regardless of whom it is committed. In this respect, the reason for applying the punishments stipulated against crimes is based on the principle of preventing actions that damage social peace and security. Therefore, it is aimed that nobody in the society is a victim. It is aimed that individuals who constitute the public, regardless of their beliefs, ethnic origins and political opinions, live in peace and security within the context of their fundamental rights and freedoms. The security of individuals, the fulfillment of their rights and responsibilities, and the provision of justice are important and fundamental issues that the law pays attention to realize. Equality of everyone before the law is the basic principle. This difference is not inequality or injustice, contrarily this tends for the purpose of providing justice. Considering the historical process, if some partial practices are left aside in Islamic societies, it is seen that Dhimmis live in Islamic countries with their rights in the context of their fundamental rights and freedoms.

Criminal law provisions were also applied to Dhimmis, taking into account their special conditions. The types of crimes and penalties applied in return are aimed at public interest or the

purpose of relieving the victimization of individuals. The typology of crimes can be classified as crimes against individuals, crimes against the security of the state, crimes against public order and family, and crimes against property. In these crimes, he can be an offender or a victim. In the crimes of deliberate killing and an act of grievance committed against persons, the criminal must be sentenced to retaliation with the formation of the necessary conditions. Since equivalence to retaliation/kisâs is the basic criterion, the scholars who believe that there is no equivalence between Dhimmi and Muslim in terms of belief stated that a Muslim cannot be punished with retaliation in return for Dhimmi. On the other hand, the fiqh scholars who take into account “being human” or “the equality and immunity of the right to life” stated that a Muslim would also be punished with retaliation for Dhimmi. In our opinion, this view is more suitable for preference in terms of both legal norms and the aims of Islam regarding the right to life.

Likewise, there are Islamic jurists who try to determine the amount of diet based on belief in legal processes that require diet. In the final analysis, we are of the opinion that it is appropriate to apply the provisions of Islamic criminal law regardless of the identity of the perpetrator of the crime committed against a person whose life, property and chastity security is committed by the state. In the event that the Dhimmi, commits the crimes of bonding, intercepting and espionage against the security of the state, the provisions applied to Muslim citizens should be applied to Dhimmis in the same way.

In the crimes of adultery, qazf and drinking committed against public order and the family, Dhimmi is generally subject to the provisions of Islamic criminal law. However, the punishment of adultery, not stoning, is applied to Dhimmis. Because it is out of question that the condition of being “muhsan”, which is accepted as one of the important criteria in the application of stoning punishment, is sought in Dhimmis within the scope and content specified in the doctrine. There is a consensus on the fuqaha that if a Muslim commits the crime of qazf against Dhimmi, the punishment of the said crime will not be applied to him.

GİRİŞ

İslâm hukuk literatüründe ülke kavramı, yönetimin esas aldığı hukuk sistemine göre, genel olarak dârülişlâm ve dârülharp şeklinde ikili bir ayrıma tâbi tutulmuştur. Bu ayrımın doğal sonucu olarak dünya, dârülişlâm ve dârülharp kavramlarının kapsamında telakki edilmiş ve insanlar da mensup oldukları ülkeye göre vatandaşlık statüsüne tâbi tutulmuşlardır. “Dârü’l-harp” kavramı ilk bakışta “kendisiyle dârülişlâm arasında savaş halinin mevcut olduğu ülke” anlamını çağrıştırıyorsa da İslâm hukuku kaynaklarında “dârülişlâm dışındaki ülkeler” anlamında ve günümüzdeki “yabancı ülke” ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.¹ İslâm’ın doğuşu sırasında milletlerarası ilişkilerde güç/kuvvet tek hâkim durumundaydı ve İslâm’ın devletler arası ilişkileri tanzim etmek üzere koyduğu kurallar sadece Müslüman devletlerce tek taraflı olarak uygulanabilmiştir. İslâm hukukçuları, mevcut ilişkileri yansıtan en bâriz özellik olarak bu ülkeleri genellikle dârülharp şeklinde isimlendirmekle birlikte aynı anlamda “dârülküfür”, “dârüşşirk” gibi diğer bazı kavramları da yaygın şekilde kullanmışlardır.²

İslâm ülkesinde vatandaşlık bağlamında insanlar, Müslümanlar ve zimmîler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrımında kişinin İslâm ve İslâm’ın hükümlerini kabul veya inkârı ya da devletin hukuk düzenine bağlılık sözleşmesi belirleyici en önemli ölçüttür. Müslüman ve

¹ Bk. Ahmet Özel, “Darülharp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/536-537; a.mlf., “Darülişlâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/541-543; Ali Mansûr, *eş-Şeriatü’l-İslâmiyye ve’l-kânumu’d-düveliyü’l-âmm* (Kahire: 1971), 129; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke* (İstanbul: Marifet yayınları, 1984), 70; Muhammed Çuçak, “İslâm Hukuk Literatüründe Dârülişlâm ve Dârülharbin Sınırları”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016), 205.

² Özel, “Darülharp”, 8/536.

zimmî ayırımına tâbi tutulan İslâm ülkesinin vatandaşlarına karşılık yabancı ülke vatandaşları da genel olarak “harbî” terimi ile ifade edilmiştir. Bunun yanında İslâm ülkesine geçici bir süre için emanla (vize/ izin) giren yabancı ülke vatandaşlarına da “müste’men” terimi kullanılmıştır.³

İslâm’ı kabul edenler doğal olarak herhangi ek bir sözleşmeye ihtiyaç duymaksızın ülkenin vatandaşlığını iktisap ederler. Şüphesiz zamanın koşulları, devlet yapılanmaları, uluslararası ilişkiler farklı hükümlerin tercihinine ya da vaz’ına mani değildir. Mevcut egemenlik sınırları içinde ikamet eden gayrimüslimler ise, devlet ile gerçekleştirecekleri zimmet akdi uyarınca vatandaşlık statüsünü iktisap etmiş olurlar. Böylesi bir statüye sahip Müslüman veya zimmîlerin aynı ya da değişik İslâm ülkelerinin vatandaşı olmaları aynı konumda değerlendirilmelerine mâni değildir. Bir başka ifadeyle ülke ayrılığının bu statüye etkisi yoktur. Aynı şekilde, dârülharp vatandaşları da ülke veya yönetimleri değişik olsa da aynı statüde değerlendirilir. Onlara karşı takip edilecek hukukî prosedür aynıdır.⁴

Makalede İslâm ülkesinin gayrimüslim vatandaşları olan zimmîlerin ceza hukuku hükümleri bağlamında durumlarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Bir sözleşme ile İslâm ülkesinin vatandaşı olmayı taahhüt eden gayrimüslim şahısların İslâm ülkesinin bir vatandaşı olarak suç işlemleri durumunda takip edilecek hukukî prosedür konusu tartışmalarla birlikte farklı çevrelerde hep calibi dikkat olmuştur. Bu itibarla makalede zimmî olarak nitelendirilen vatandaşlara İslâm ceza hukuku hükümlerinin uygulanmasına ilişkin hükümler ele alınacak ve yer yer değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Vatandaşlık Bağlamında Zimmîler ve Zimmet Akdi

1.1. Kavram ve Kapsam Olarak Zimmî

Sözlükte; and, hak, güvenlik, söz verme⁵ anlamlarına gelen zimmet kelimesinden türetilmiş olan zimmî kelimesi, İslâm hukuku terimi olarak; kendilerine verilen mal, can ve ırz/namus güvenliğine karşı, İslâm dinine iman etmemekle birlikte, devletin hukuk düzenine bağlı kalmayı kabullenmiş sürekli ikamet hakkına sahip gayrimüslim vatandaşlara denir.⁶

³ Bk. Ahmet Özel, “Harbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/112-114; a.mlf., “Müste’men”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/14-143.

⁴ Abdül Kadir Üdeh, *et-Teşrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî mukârenen bi'l-kânûni'l-vad’i* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l Arabî, ts.), 1/307.

⁵ Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: 1993), 1/450; Ahmet Rıza, *Mu’cemu metni'l-luga* (Beyrut:1958), 2/ 507; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 3/422.

⁶ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim, *Ahkâmu ehli’z-zim-*

Tanımından da anlaşılacağı üzere zimmîler, İslâm ülkesinin gayrimüslim vatandaşlarıdır. Günümüz ulus-devlet anlayışında devletin insan unsurunu tanımlamak amacıyla yapılan vatandaş-yabancı şeklinde ikili ayırım yerine İslâm hukuk geleneğinde inanç esasına dayanan Müslüman-gayrimüslim ayırımı benimsenmiştir. Doktrine göre devletin kurucu ve aslı unsurunu Müslümanlar oluşturur. Gayrimüslimler ise İslâm devletiyle olan siyasî ve hukukî bağlarına göre zimmî, müste'men, muâhid ve harbî şeklinde dört kategoride değerlendirilir. Bunların içinde zimmî İslâm devletinin tebaası olması yönüyle diğerlerinden ayrılır.⁷ Zimmîler, devletle gerçekleştirdikleri zimmî akdi ile İslâm ülkesinde mal, can ve ırz güvenliklerinin sağlanması yanında sürekli ikamet hakkını da elde etmiş olurlar. Yine bu akit gereği zimmîler, bazı istisnalar dışında vatandaşlık haklarından faydalanma imkânına kavuşurlar.⁸

İslâm ülkesinin hukuk düzenine bağlı kalmayı kabul etmiş İslâm dini dışındaki dinlere veya inançlara mensup insanlar, genel olarak zimmî terimi ile isimlendirilmiştir. Kendileriyle, İslâm devleti arasında gerçekleştirilen devletin hukuk düzenine bağlılık sözleşmesi niteliğindeki anlaşmaya da "zimmî akdi" terimi kullanılır. Yahudi ve Hristiyanların zimmî ya da ehlü'z-zimme kavramının kapsamına dâhil olduğu konusunda İslâm hukukçuları ittifak etmişlerdir. Ancak bu iki din dışında mecûsî, sâbiî, ateist, müşrik gibi inançlara mensup şahısların da zimmî statüsünde kabul edilip edilemeyeceği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁹ Kanaatimizce, kendisine tanınan mal, can ve ırz güvenliğine karşılık İslâm ülkesinin hukuk düzenine bağlılığı kabul eden her şahıs, zimmî statüsünde değerlendirilebilir. Burada belirleyici olan inançtan ziyade devletin hukuk düzenine bağlılığı ihtiva eden zimmî sözleşmesini kabuldür. Dolayısıyla zimmîlik statüsünde inanç belirleyici değildir. Hâsılı vatandaşlığa kabulde temel dayanak, kişinin ya İslâm devletinin idarî düzeninde esas kabul ettiği İslâm'a iman etmesi ya da hâkim hukuk düzenine bağlılığı ifade eden zimmî akdidir. Nitekim ehl-i kitabın zimmîlik adı altında vatandaşlık statüsüne kabulü, inançlarına değil devletin hukuk düzenine bağlı kalacaklarına dair

me (Dımeşk:1961) 2/475; Muhammed Hamidullah, *İslâmda Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşçu) (Ankara: ts), 484; Abdülkerim Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menin fî dâri'l-İslâm* (Bağdat:1963), 22.

⁷ Ahmet Yaman, "Zimmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/435.

⁸ Mansûr b. Yunus b. İdrîs el-Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına' an metni'l-ıknâ'* (Beyrût:1982), 3/117; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menin*, 22; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul:1987), 3/234.

⁹ Bk. Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'* (Beyrût: 1986), 7/110; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 10/568; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menin*, 25; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/236.

imzaladıkları bağlılık sözleşmesi niteliğindeki zimmet akdi ile ilintilidir. Buna göre mecûsî, sâbiî, budist ve ateist gibi inançlara mensup kimselerin, İslâm devletinin hukuk düzenine bağlılık sözleşmesi imzalamaları halinde, vatandaşlık hakkını elde etmelerine mâni bir durumun bulunmadığını ifade edebiliriz. Bahse konu farklı inanca mensup kişilerin, devletle yaptıkları sözleşmenin muhtevası özellikle kamu düzenini korumaya yönelik kurallarla sınırlıdır.¹⁰ Toplum olarak bir arada yaşama ve devletin devamını sağlama, kamu güvenliği ve kamu maslahatının dikkate alınması ile mümkündür. Kamu düzeninin sağlanmasına yönelik düzenlemeler, genelde inançtan ziyade kişilerin ortak maslahatını gerçekleştirmeye yönelik normlardır. Bu tür düzenlemelerde, kamuyu oluşturan bütün bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasının yanı sıra ortak yarar ana zemini teşkil eder.

1.2. Hukukî Niteliği Açısından Zimmet Akdi

Hukukî nitelik ve kapsamı göz önünde bulundurulduğunda, gayrimüslim halkla zimmet akdi, Mekke'nin fethedilmesiyle (8/630) başlamıştır. Bundan önce Hz. Peygamber'in gayrimüslimlerle yaptığı anlaşmalar belli bir süre sonra geçerliliğini yitirmeleri ve diğer tarafın, İslâm ülkesinin hukuk düzenine bağlı kalması şartının bulunmamasından dolayı, zimmet akdi kapsamında değerlendirilmemektedir.¹¹ Burada hicretten sonra Medine'de Hz. Peygamber ile farklı din ve inanca mensup diğer toplum kesimleriyle imzalanan Medine vesikası da bazı maddeleri ile zimmet akdini çağrıştırabilmektedir. Ancak bahse konu dönemde Müslümanlar müesses bir devlete sahip olmadıklarından imzalanan vesika ve muhtevası zimmet akdinden ziyade toplumsal uzlaşya yönelik bir antlaşma metni olarak değerlendirilebilir.¹²

Zimmet akdini de kapsamına alan gayrimüslimlerden cizye alınmasını düzenleyen, "*Kitap ehlerinden Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler; Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olarak İslâm'ı din kabul etmeyenlerle, cizye verinceye kadar savaşın.*"¹³ âyeti, yukarıda belirtilen tespiti desteklemektedir. Zira bu âyet, Mekke'nin fethedilmesinden sonra nazil olmuştur.¹⁴ Bunun yanında yine aynı

¹⁰ Kemalüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu fethi'l-kadîr* (Beyrut: ts.), 5/209; Buhûti, *Keşşâfu'l-kına*, 3/117.

¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/111; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 22; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/234.

¹² Mustafa Özkan, "Medine Vesikası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), Ek 2/212.

¹³ et-Tevbe 9/29.

¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Beyrut: 1993), 3/134; Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrût: Daru'l-Marife, 1969),

sûrede yer alan, “*Ey Muhammed! Müşriklerden biri sana sığınır, onu emniyet altına al ki, Allah’ın kelamını dinlesin...*”¹⁵ âyeti, zimmet akdinin meşruiyetine delil teşkil etmektedir.¹⁶

Gayrimüslimlerle anlaşma yaparak İslâm ülkesinde mal, can ve ırz güvenliklerinin teminat altına alınmasının temel amacı, barışın sağlanması ve Müslümanlarla birlikte yaşayacak gayrimüslimlerin, süreç içinde İslâm’ı tanıyarak kendi istekleriyle Müslüman olmalarına imkân tanınmasıdır. Zimmîlerden cizye alınması¹⁷ ise, söz konusu temel amacın dışında olup bahse konu verginin kamusal bir sorumluluğun parçası olarak değerlendirilmesi gerekir. Nitekim İslâm hukukunda hâkim görüş, gayrimüslimlerle sadece cizye alınma amacına yönelik zimmet akdi yapılmasını onaylamamaktadır.¹⁸ Zimmet akdi, gayrimüslimlerle İslâm devleti arasında gerçekleştirilen bir uzlaşma sözleşmesidir. Bu sözleşme ile gayrimüslimler, vatandaş statüsünü kazanırlar.

Zimmet akdi niteliği itibarıyla diğer sözleşmelere/akitlere benzediğinden geçerlilik/sıhhat şartları da genel çizgileriyle bu akitlerle paralellik arz etmektedir. Bu şartların en önemlisi, zimmet akdinin zaman olarak geçici bir süreyle sınırlandırılmaması yani süresiz olmasıdır.¹⁹

Zimmet akdine ilişkin yazılı bir belgenin düzenlenmesi akdın sıhhati için şart olmamakla beraber diğer bütün akitlerde olduğu gibi yazılı bir belgenin düzenlenmesi güzel kabul edilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de, yapılan sözleşmelerin yazılması tavsiye edilmektedir.²⁰ Ayrıca Hz. Peygamber zamanından beri bu nitelikteki akitler yazılmıştır.²¹

3/134; İbn Kayyim, *Ahkâmu ehli’z-zimme*, 1/7; Zeydân, *Ahkâmü’z-zimmiyyîn*, 23.

¹⁵ et-Tevbe 9/6.

¹⁶ Âyetin tefsiri için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l -Kur’ân* (Beyrut: 1965), 8/75; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîru’l-kebîr* (Beyrut: 1990) 15/181; Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, 3/124.

¹⁷ İslâm hukukunda cizye, gayri müslim tebaa ile yapılan zimmet antlaşması sonucunda alınır. Bunun karşılığında zimmîlerin can, mal ve inanç hürriyetleri güvence altına alınır. Bilgi için bk. Mehmet Erkal, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/42-45.

¹⁸ Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Kitâbü’l-Mebsût* (Beyrût: Darü’l-Marife, 1978), 10/77; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 7/111; Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâni’l-minhâc* (Mısır: 1958), 4/243; Muhammed b. Ali Şevkânî, *Neylü’l-evtâr fi şerhi munteka’l-ahbâr* (Beyrût: ts.), 8/58.

¹⁹ Zimmet akdinin sıhhat şartları için bk. Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 7/110; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr* 5/210; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/578; Zeydân, *Ahkâmü’z-zimmiyyîn*, 41; Ahmed Fethi Behnesî, *el-Mevsûatü’l-cinâiyye fi’l-fikhü’l-İslâmî* (Beyrut: 1991), 3/64; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/241.

²⁰ el-Bakara 2/282.

²¹ Bu nitelikteki anlaşma örnekleri için bk. Muhammed Hamidullah, *Mecmûatü’l-vesâkı’s-siyâsiyye li ahdi’n-Nebeviyye ve’l-hulâfeti’r-râşide* (Beyrût: Dar’un Nefâis, 1987), 41 vd.

Günümüzde de herhangi bir ülkenin vatandaşlığına kabul edilen kişilere, vatandaşı oldukları ülke tarafından kimlik niteliğinde yazılı evrak tanzim edilmektedir.

İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından, zimmet akdi İslâm devleti açısından bağlayıcı kabul edilmiş ve zimminin akdi bozacak herhangi bir davranışı olmadığı sürece devletin tek taraflı olarak akdi bozamayacağı esası benimsenmiştir. Devlet açısından zimmet akdinin bağlayıcı olduğu görüşünde olan fakihler, zimmi için akdin bağlayıcı olmadığını ifade etmişlerdir. Buna göre zimmi, istediği zaman akdi feshederek ülkeyi terk etme hakkına sahiptir.²²

Zimmet akdi genelde, zimminin Müslüman olması, kamu düzenini bozucu eylemlerde bulunması, ülke aleyhine dış güçlerle iş birliği yapması, mal, can ve ırz güvenliğinin sağlanmasına karşılık, vermekle yükümlü olduğu cizyeyi vermemesi ve ölüm gibi nedenlerle sona ermektedir.²³ Fakihlerin çoğunluğu, cizye ödemekten vazgeçmeyi ve kendileriyle ilgili İslâm hükümlerine uymamayı sözleşmenin ana şartlarına aykırılık sayıp bozucu bir sebep olarak görürken Hanefiler bu hususta diğer fakihlerin aksine cizye ödememeyi zimmet akdini sona erdiren birincil bir sebep olarak görmemektedirler. Cizyeyi ödememenin değil onu borç kabul etmenin ve ödeme sözü vermenin önemli olduğunu, borçlanmanın ise devamlılık özelliği taşıdığını, bunun yanında ödememenin maddî imkânsızlığa bağlı olabileceğini öne süren Hanefiler bu görüşlerine ayrıca şu gerekçeleri de eklemişlerdir: “Cizye vermekten kaçınmak onların İslâm’ı kabul etmemelerinden daha büyük bir kusur değildir. Ayrıca cizye sorumlusu olmayan gayrimüslimler de vardır. İslâm hükümlerine uymamak da sözleşmeyi etkilemez; çünkü bu durum Müslümanları dinden çıkarmaz.” şeklinde açıklamalarda bulunmaktadırlar.²⁴

1.3. Zimmîlerin Hak ve Yükümlülükleri

Klasik İslâm hukuku kaynaklarında nakledilen “Haklarımız, hakları, yükümlülüklerimiz de yükümlülükleridir.”²⁵ anlamındaki söz, zimmîlerin

²² Zeydân, *Ahkâmu 'z-zimmiyyîn*, 42; Bilmen, *Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/430; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/241; Behnesî, *el-Mevsûa*, 3/ 65.

²³ Kâsânî, *Bedâiu 's-sanâi'*, 7/112; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 5/302; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/608; Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ala 'd-dürri 'l-muhtâr* (Beyrut: 1994), 6/341; Buhûtî, *Keşşâfu 'l-kına'*, 3/132; Zeydân, *Ahkâmü 'z-zimmiyyîn*, 42; Hamidullah, *İslâm 'da Devlet İdaresi*, 485; Vehbe Zuhaylî, *Âsâru 'l-harb fi 'l-fikhi 'l-İslâmî* (Dımeşk: Dârü'l-Fikr, 1992), 367.

²⁴ Ahmet Yaman, “Zimmi”, 44/435.

²⁵ Muteber hadis kaynaklarında, bu söz yer almamaktadır. Ancak klasik fıkıh kaynaklarında zimmîlere ilişkin konular işlenirken bu söz aktarılmaktadır. Nitekim Bedâiu 's-sanâi' isimli fıkıh kitabında Peygamber'e (s.a.s.) nispet edilen “Onlar zimmet akdini kabul ederlerse, kendilerine, haklar bakımından Müslümanların sahip oldu-

hak ve yükümlülükler bakımından Müslümanlarla aynı konumu haiz olduklarının temel dayanağını teşkil etmektedir. Bahse konu söz, hadis kritiği açısından sağlam yollardan rivayet edilmemiş olsa da tarihi süreçte uygulamaların genelde bu ekseninde seyrettiğini ifade edebiliriz.²⁶ Buna göre, hak ve yükümlülüklerde Müslümanlarla zimmîlerin kanun önünde eşitliği genel ilkedir. Nitekim Hz. Ali (ö. 41/661) de zimmîlerin statüleri ile ilgili olarak: “Cizye vergisini kabul etmeleri durumunda malları mallarımız gibi canları da canlarımız gibidir.”²⁷ demiştir. Tarihi süreçte İslâm devletlerinde gayrimüslimlere Müslümanlardan farklı olarak bazı istisnaların getirilmesi, ya kamu düzenini sağlama amacına matuftur ya da istisna kabul edilen görevin niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Zimmet akdi imzalayan gayrimüslim, vatandaş statüsünde değerlendirilir. Buna göre, zimmîlerin hak ve yükümlülükleri siyasal, kamusal ve kişilik hakları gibi ayrımlar altında incelenmiştir.²⁸ Bu ayrımlara girmeksizin zimmîlerin hak ve yükümlülüklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

(1) Devlet, zimmînin mal, can ve ırz güvenliğini sağlamak zorundadır.²⁹ Buna göre gerek ülke içinde gerekse ülke dışında zimmîye yönelik haksız saldırılarda devlet akit gereği, zimmînin hakkını korumak durumundadır. Konuya ilişkin Peygamber (s.a.s.); “*Müslümanlarla anlaşma yapan bir kimseye, haksızlık yapan veya onu gücünün üstünde bir şeyle yükümlü*

ğu haklara sahip olduklarını, yükümlülük bakımından da Müslümanların yükümlülükleriyle aynı statüde olduklarını bildir.” sözü nakledilmektedir. (Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 7/100).

²⁶ Uygulamadan örnekler için bk. Mun’im Sirry, “The public role of Dhimmîs during ‘Abbâsîd times”, *Bulletin of SOAS* 74/2 (London: 2011), 187-204; Abdurrahman I. Doi, “Non-Muslims in a Muslim State”, *The Muslim World League Journal* 11/4 (Mekke 1984), 21; M. İzzet, Tahtâvî, “ez-Zimmiyûn fi bilâdi’l-İslâm”, *Mecelletü’l Ezher*. 52/5 (Kahire: 1980), 941; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi* (İstanbul:1990), 24.

²⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 7/111; Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-muhtâr* (İstanbul: Mektebetü’l-İslâmiyye, 1951), 5/119; Zeydân, *Ahkâmü’z-zimmiyyîn*, 70.

²⁸ Zimmîlerin hakları için bk. Zeydân, *Ahkâmü’z-zimmiyyîn*, 76; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/256; Yusuf el-Kardâvî, *Gayru’l-müslimîn fi’l-muctemai’l-İslâmî* (Beyrut: 1992), 9; Osman Şekerci, *İslâm Ülkelerinde Gayrimüslimlerin Temel Hakları* (İstanbul:1996), 22; İbrahim Çalıışkan, *İslâm Ceza Hukukunda Gayrimüslimlerin Statüsü* (Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, 1986), 58; Raşid Gannûşî, *İslâm Toplumunda Vatandaşlık Hakları*, trc. Abdülmecit Can (İstanbul: 1996), 101; Özel, “Gayrimüslim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1996), 13/418-426.

²⁹ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 7/111; Ebû İshak İbrahim b. Ali eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb* (Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.), 2/ 256; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihayetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-minhâc* (Mısır: 1967), 7/109; Buhûti, *Keşşâfu’l-kına*, 3/129; M. Ra’fet Os mân, “Alâkâtü’l-Müslimîn bi ehli’z-zimme”, *Mecelletü’l Ezher*, 45/4 (Kahire: 1973), 364.

tutan şahıs, kıyamet gününde karşısında beni bulacaktır."³⁰ buyurmaktadır.

(2) Zimmîler, din ve vicdan hürriyetine sahiptirler. Zimmet akdinin kapsamında, din ve vicdan hürriyeti vardır. Devlet bu akit gereği, zimmîlerin din ve inançlarına müdahale etmemeyi ve onların inançlarını serbestçe yaşamalarını kabullenmiştir. Buna göre, zimmîlerin mabedlerine, dinî sembol ifade eden haç vb. şeyleri takmalarına ve taşımalarına müsaade edilir.³¹ Klasik İslâm hukuku eserlerinde, gayrimüslimlerin giyim-kuşam, mabed yapma ve inançları gereği birtakım sembolleri taşımaları ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapıldığını görmekteyiz.³² Söz konusu düzenlemeler, genelde zimmî statüsündeki gayrimüslimlerin hürriyetlerini kısıtlayıcı nitelikte bir görünüm arz etmektedir. Ancak bu tür düzenlemelerin, daha çok dönemsel siyasî anlayıştan kaynaklandığını belirtmek gerekir. Ayrıca hâkim toplum olma olgusunun, bu tür düzenlemelere dönemsel de olsa hukuk bazında da etki ettiğini söyleyebiliriz. Zira Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında, gayrimüslimlerin ibadetlerini kısıtlayıcı nitelikte herhangi bir düzenleme söz konusu değildir. Aksine Kur'ân-ı Kerim'de inanç özgürlüğü, "*Dinde zorlama yoktur...*"³³ âyeti ile teminat altına alınmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in Necran Hristiyanları ile yaptığı anlaşmada onların haçlarını rahat bir şekilde taşıyabileceklerini garanti altına almasını inanç özgürlüğüne örnek olarak zikredebiliriz.³⁴ Çağımız İslâm hukukçularından Abdülkerim Zeydân da zimmîlerin Hicaz bölgesi dışındaki İslâm topraklarında, ibadetlerini yapabilmek için ihtiyaçları kadar mabed yapabileceklerini ifade etmektedir.³⁵ Diğer taraftan klasik kaynaklarda zimmîler hakkında yapılan düzenlemelere Muhammed Hamidullah'ın getirdiği yorum, sosyolojik açıdan dikkate alınabilecek değer ve güzelliktir: "Hükümet işlerine katılmayan sınıfların mensupları arasında aşağılık duygusundan rahatsızlık duyma istidadı mevcuttur. Bunlar mesela, kendilerine hükmeden insanlar gibi giyinmek isterler. Bu hâl onların cemaat kültürünü öldürür. İslâm devletinin gayrimüslim tebaayı kendi himayesine alırken, onlara Müslümanları giyim-kuşam hususunda veya benzer sosyal tezahürlerde taklit etmemeyi emretmesi, kendilerinin

³⁰ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "İmâre", 33, "Cihâd", 153.

³¹ M. Selim Gazvî, *el-Hurriyyâtü'l-âmme* (İskenderiyye: ts.), 66; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/263; Şekerci, *Gayrimüslimlerin Temel Hakları*, 49.

³² Yakub b. İbrahim Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc* (Kâhire: 1396), 137; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/113; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/609; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/327; İbn Kayyim, *Ahkâmü ehli'z-zimme 2/* 813; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, 3/117; Ebû Abdullah Muhammed el-Mağribî el-Hattâb, *Mevâhibu'l-celil li şerhi muhtasari Halîl* (Beyrût: Darü'l-Fikr, 1992), 3/384.

³³ el-Bakara 2/256.

³⁴ Hamidullah, *Mecmûatü'l-vesâik*, (94. vesika), 140.

³⁵ Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 98.

menfaatinedir.”³⁶

(3) Ülke içerisinde seyahat ve yerleşme hürriyeti hakları vardır. İslâm devletinin gayrimüslim vatandaşları, Müslümanlar gibi, seyahat etme ve ülkenin herhangi bir yerinde dilediği şekilde iskân hürriyetine sahiptir.³⁷

(4) Kültürel faaliyetlerde bulunma, çalışma ve kamu hizmetlerinden faydalanma hakları vardır.³⁸ Zimmîlere, genel olarak İslâm devletinin tanımış olduğu bu haklara karşılık onların da devlete karşı yerine getirmek zorunda oldukları birtakım yükümlülükleri vardır.³⁹ Zimmîlerin yükümlülüklerini kısaca şu iki madde ile özetleyebiliriz:

(a) Cizye (şahıs), haraç (arazi) ve öşür (ticaret) vergisi ödemek.⁴⁰ İslâm devleti ile zimmet akdinde bulunan gayrimüslimler, gerekli şartları taşımaları durumunda cizye⁴¹, haraç⁴² ve öşür⁴³ vergisi ödemekle yükümlüdürler.

(b) Kamu düzenini bozucu faaliyetlerde bulunmamak. Bu noktada zimmî, ülke vatandaşlarının dinî inançlarına hakaret etmemek, devletin temel düzeninde esas kabul ettiği İslâm dininin kamu maslahatı gereği yasakladığı fiilleri işlememekle yükümlüdür.⁴⁴

³⁶ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 191.

³⁷ Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 78; Gannûşî, *İslâm Toplumunda Vatandaşlık*, 146; Şekerci, *Gayrimüslimlerin Temel Hakları*, 26.

³⁸ Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/265; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 86.

³⁹ Zimmîlerin yükümlülükleri için bk. Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 115; M. İzzet Tahtâvî, “Ehlü'z-zimme ve vacibâtühüm”, *Mecelletü'l-Ezher*, 52/7 (Kahire: 1980), 1285.

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/111; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/611; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 3/380; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 115; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/273.

⁴¹ Bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/111; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/ 288; Celâlüddîn b. Şemsüddîn el-Harezmi, *el-Kifâye* (Şerhu fethü'l-kadîr'le) (Beyrût: ts.), 5/ 288; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/289; Abdullah b. İbrahim Tarîkî, “el-Cizye ve ahkâmüha”, *Mecelletü advai's-Şerîâ* 13 (Riyad: 1981), 85; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/281; Salih Tuğ, *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı* (İstanbul: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, ts.), 123; Erkal, “Cizye”, 8/42-45.

⁴² Harâç; gayrimüslimlerden alınan toprak vergisine denilmektedir. bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 10/77; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/367; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye* (Beyrût:Daru'l Fikri Arabî, 1990), 262; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/302; Tuğ, *İslâm Vergi Hukuku*, 113; Cengiz,Kallek, “Harâç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 16/71-88; Mustafa Fayda, *H. Ömer Zamanında Gayrimüslimler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1989), 41.

⁴³ *Öşür*; İslâm ülkesinde ticaret ile ilgilenen gayrimüslimlerden alınan vergiye denilmektedir. Bk. Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr* (by.:1972), 5/ 2133; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/ 292; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/287.

⁴⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/113; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/302; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 171; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/293; Tahtâvî, “Ehlü'z-zimme ve vacibâtuhum”, 1454.

2. Ceza Hukuku Hükümleri Bağlamında Zimmîler

2.1. Şahıslara Karşı İşlenen Suçlar

İslâm ceza hukukunda şahıslara karşı işlenen suçlar genelde, öldürme/katl ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar/müessir fiiller olmak üzere iki bölümde ele alınmaktadır.⁴⁵ Şimdi bu suçlarda fail ya da mağdur tarafın Müslüman veya zimmî olması durumunda uygulanacak ceza hukuku hükümlerini ele alacağız.

2.1.1. Adam Öldürme Suçu

Adam öldürme suçu, İslâm cez hukukunda, kasten öldürme, kasta benzer öldürme, hataen öldürme, hata benzeri öldürme ve dolaylı/tesebbüben öldürme olmak üzere beş kısımda ele alınmaktadır.⁴⁶ Belirtilen bu suçlar ve karşılığında uygulanacak cezalar farklılık arz ettiğinden, her suç ve karşılığında uygulanacak cezaya ayrı ayrı değineceğiz.

2.1.1.1. Kasten Adam Öldürme Suçu

Kasten adam öldürme suçuna karşılık asli/birincil ceza olarak kısas uygulanmaktadır. Kisasın meşruiyeti, Kitap, Sünnet ve icmâ delillerine dayanmaktadır.⁴⁷ Kasten öldürme ve yaralama suçlarında asli ceza olan kısasın hukukî bir gerekçe ile uygulanamaması durumunda ise, bedel ceza konumunda olan diyet devreye girmektedir.⁴⁸ Mirastan mahrumiyet ve keffâret ise, kasten öldürme suçunda ek ceza olarak uygulanmaktadır.⁴⁹

İslâm hukukuna göre, kasten öldürme suçunda, maktulün Müslüman olması durumunda, suçlunun kimliği dikkate alınmaksızın gerekli diğer şartların oluşumu ile kısas cezası uygulanır.⁵⁰ Diğer taraftan kısas, denklik temeline dayandığı için, bu denklikte esas alınacak niteliğin/kriterin ne olması gerektiği hususunu tartışan İslâm hukukçuları, diğer dinlere ya da

⁴⁵ Bilgi için bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/ 233; İbn Kudame, *el-Muğni*, 9/319; Yiğit Yaşar, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü* (Ankara: Sistem Ofset, 2012), 100.

⁴⁶ Bk. Üdeh, *et-Teşriü'l-cinâi*, 2/ 4; M.Faruk Nebhân, *Mebâhis fi't teşriü'l cinâiyyi'l İslâmî* (Beyrut: 1982), 121; A.Fethi Behnesî, *el-Cerâim fi'l-fikhu'l-İslâmî* (Kahire: 1988), 215; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhü* (Dimesşk: 1989), 6/ 217; Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*, 100.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/234; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/333; Üdeh, *et-Teşriü'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, 1/632.

⁴⁸ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, 6/297; Üdeh, *et-Teşriü'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, 2/214.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/251, 339; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/26; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 10/162; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/43; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/217; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*, 4/397.

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/236; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/333; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/185; Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/16; Zeydân, *Ahkâmu'z-zimmiyyin*, 250.

ülke vatandaşlarına karşı işlenen kasten öldürme suçunda uygulanacak ceza konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Buna göre, denklikte inancı esas alan fakihler, Müslümanın gayrimüslim bir şahsı kasten öldürmesi durumunda kısas cezasının uygulanmayacağı görüşündedirler. Buna karşılık denklikte, kişinin can dokunulmazlığı/ma'sumu'd-dem esasını ölçü alan fukaha ise, suçlunun ya da mağdurun dinî inancı ne olursa olsun, gerekli diğer şartların da bulunmasıyla kısas cezasının uygulanacağını ifade etmişlerdir. İslâm hukukçularının konuyla ilgili görüşleri ana hatlarıyla şöyledir:

Katilin zimmî olması durumunda işlemiş olduğu kasten adam öldürme suçunda kendisine uygulanacak ceza, suçun mağduruna göre değişiklik arz etmektedir. İslâm ülkesinin vatandaşı olan bir zimmî, aynı konumdaki diğer bir zimmîyi kasten öldürürse, kendisine kısas cezası uygulanacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.⁵¹ Zimmînin belirtilen bu cezaya çarptırılmasının temel gerekçesi, statü eşitliğine/denkliğe dayanmaktadır.⁵²

Zimmî, bir Müslümanı kasten öldürürse, kendisine kısas cezası uygulanır. Bu konuda İslâm hukukçuları aynı görüştedirler.⁵³ Zimmî, geçici bir süre için emanla/izinle İslâm ülkesinde bulunan müste'meni öldürürse, Hanefilerden Ebû Yûsuf'un da içinde yer aldığı çoğunluğa göre, kendisine kısas cezası uygulanır. Zira devlet, müste'menle yapmış olduğu sözleşme gereği İslâm ülkesinde bulunduğu zaman diliminde kendisine, mal, can ve ırz dokunulmazlığı hakkı tanımıştır. Bu bakımdan onun hayatının dokunulmazlığı ile İslâm ülkesinin diğer vatandaşlarının hayat dokunulmazlığı arasında fark yoktur.⁵⁴ Ebû Yûsuf dışındaki Hanefilere göre ise, zimmîye müste'men karşılığında kısas cezası uygulanmaz. Bu görüş sahipleri, müste'menin can, mal ve ırz dokunulmazlığını geçici kabul etmektedirler. Bundan dolayı İslâm ülkesi vatandaşları olan Müslüman veya zimmînin, müste'men statüsündeki bir şahsı kasten öldürmeleri durumunda kendilerine kısas cezası uygulanmayacağı kanaatini taşımaktadırlar.⁵⁵

⁵¹ Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, 5/1854; Kâsânî, 7/237; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/346; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/16; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına*, 5/610; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 248.

⁵² Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına*, 5/609; Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye* (Beyrût:1968), 350; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 249.

⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/346; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/16; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına*, 5/610; Muhammed b. Ahmed el-Külebî İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye* (Beyrût: 1968), 350; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 250; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: ts.), 352.

⁵⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/236; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/27; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/346; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına*, 5/610; Ebû Bekr b. Hasen el-Kişnâvî, *Eshelu'l-medârik şerhu irşâdi's-sâlik fi fikhi İmâmi'l-eimme Mâlik* (Beyrût:1995), 2/ 230; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/ 242; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 251.

⁵⁵ Serahsî, *Şerhu's-Siyer*, 5/1853; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 7/236; Mevsilî, *el-İhtiyâr*,

Kanaatimizce çoğunluğun görüşü, İslâm hukukunun temel prensipleri ve ilgili nassların korumayı hedeflediği amaçlar açısından daha isabetli gözükmektedir. Çünkü müste'mene, ülkede kalacağı süre içerisinde eman akdi çerçevesinde can, mal ve ırz dokunulmazlığı tanınmıştır. Eman kapsamında tanınan bu dokunulmazlık dolayısıyla, müste'men ile zimmî ve Müslümanlar arasında belirtilen haklarda eşitlik söz konusudur. Eşit statüdeki iki hakkın aynı derecede ihlalinin, hukukî sonucunun farklılık arz etmesi, hukuk normları ve tekniği açısından çelişki doğuracağı izahtan varestedir. Ayrıca müste'mene ilişkin bu farklı uygulamanın devletlerarası ikili ilişkiler açısından da bazı olumsuzlukları beraberinde getireceği açıktır. Teminat altına alınan bir canın güvenliğine karşı işlenen suçlarda hukukî açıdan ayrımcılık yapan ve bu bağlamda yeterli güveni sağlayamayan bir ülkeye farklı ülke vatandaşlarının geçici de olsa seyahati düşünmesi ihtimal dışındadır. Belirtilen bu nedenlerle, müste'menin kasten öldürülmesi durumunda gerekli diğer şartların da bulunması hâlinde suçu işleyen kimsenin zimmî veya Müslüman kimliği dikkate alınmaksızın, kısasla cezalandırılmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Zimmî, zimmet veya eman akdi gibi İslâm ülkesiyle arasında herhangi bir anlaşma bulunmayan harbî statüsündeki yabancı ülke vatandaşını kasten öldürürse, kendisine kısas cezası uygulanmayacağı konusunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Bu görüş, harbînin can ve mal dokunulmazlığının teminat altına alınmaması gerekçesine dayanmaktadır.⁵⁶ Ancak zimmî veya başka birisinin böyle bir suçu işlemesi durumunda, yetkili merciin kamu maslahatı gereği bazı yaptırımlar getirmesine dinî açıdan hiçbir engelin bulunmadığını belirtmek gerekir.

Çoğunluğu temsil eden Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, Müslümanın zimmîyi kasten öldürmesi durumunda, kendisine kısas cezası uygulanmaz.⁵⁷ Hanefiler ise, zimmîyi öldüren Müslümana kısas cezasının uygulanacağı görüşündedir.⁵⁸ Bunun yanında İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Leys b. Sa'd'e (ö. 175/791) göre, zimmî veya müste'meni suikast yoluyla öldüren Müslümana, kamu düzenini koruma gereği kısas cezası uygulanır. Maktûlün yakınlarının suçluyu affetmesi cezayı düşürmez.⁵⁹ İslâm

5/27; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/280.

⁵⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/236; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/347; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/280; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, 5/607.

⁵⁷ Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Hucce ala ehli'l-Medine*, thk. M.H. el-Keylânî (Beyrût: 1983), 4/329; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/341; Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid* (İstanbul: 1985), 2/334; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kına'*, 5/610; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 255.

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/237; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/27; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, 1/197; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 2/334; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 255; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/343.

⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 2/334; Hattâb, *Mevâhibu'l-celil*, 6/233; Muhammed

hukukçularının yukarıda naklettiğimiz görüşleri şüphesiz bazı delillere dayanmaktadır.⁶⁰ Delilleri tartışmaksızın, ortaya konan görüşlerden, zimmî veya müste'meni kasten öldüren Müslümana kısas cezasının uygulanması gerektiğini belirten görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü gerek zimmî gerekse müste'men, kendilerine devletin can, mal ve ırz güvenliğini sağlama teminatı verdiği kimselerdir. Bu teminat gereği ülkede bulunmaktadırlar. Dolayısıyla mal, can ve ırz güvenliği koruma altına alınan bir şahsın inancı ve vatandaşlık statüsü her ne olursa olsun, kendisine yönelik suç ve haksız saldırılara karşı güvenliğinin sağlanması ve şayet bir mağduriyeti söz konusu olursa bu mağduriyetin giderilmesi devletin en tabii görevidir. Çağımız hukukçularından M. Ebû Zehra da tercihini bu yönde dile getirmiştir.⁶¹

2.1.1.2. Diğer Öldürme Suçları

Kasten adam öldürme suçu dışındaki öldürme suçlarında aslî ceza kısas değil, diyetdir. Kasıt benzeri öldürme, hataen öldürme ve hata benzeri öldürme suçlarında diyet, aslî ceza olarak devreye girer. Diyet; bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması hâlinde ceza ve kan bedeli olarak mağdura ya da mirasçılara ödenen mal veya parayı ifade etmektedir.⁶² Diyetin meşruiyeti, Kitap, Sünnet ve icma delillerine dayanmaktadır.⁶³ Bahse konu öldürme suçlarında, suçlu ve mağduru Müslüman olmaları durumunda normal olarak, diyet cezası uygulanacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.⁶⁴ Yine diyet cezasının delilleri arasında yer alan, "...Eğer ölen, sizinle aralarında antlaşma olan bir toplumdansa ise, öldürenin öldürülenin ailesine diyet teslim etmesi ve bir mümin köleyi hürriyetine kavuşturması gerekir..."⁶⁵ âyetinin de dile getirdiği gibi, öldürülenin İslâm devleti ile anlaşmalı zimmî veya müste'men olması durumunda da diyet gerekeceği kabul edilmiştir. İslâm hukukçuları bu konuda görüş birliği içindedir.⁶⁶ Şu kadar

b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiyetü 'd-Desûkî*, (by: ts.), 4/238; Nebhân, *Mebâhis*, 102.

⁶⁰ Deliller ve tartışmalar için bk. Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/237; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 2/333; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 9/341; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/197; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7/10; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 256.

⁶¹ Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, 355.

⁶² Bilmen, *İstilahatü Fıkhiyye Kamusu*, 3/12; Ali Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku* (Erzurum: 1977), 95; Ali Bardakoğlu, "Diyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/473-479.

⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/35; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 9/480; Üdeh, *et-Teşriü'l-cinâiyü'l-İslâmî*, 2/176; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, 563.

⁶⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/24; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 9/480; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, 6/299.

⁶⁵ en-Nisâ 4/92.

⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 2/346; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/36; İbn Kudâme,

var ki; gayrimüslimlerin öldürülmesi durumunda diyeti gerekli gören İslâm hukukçuları, ödenecek diyetin miktarı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefî mezhebine göre, zimmînin diyeti Müslümanın diyetine eşittir. Yukarıda nakledilen Nisâ Sûresi, 92. âyeti, bu görüşteki fakihlerin başlıca delilleri arasında yer almaktadır. Bu âyet, öldürülenin diyet miktarının, Müslüman veya gayrimüslim oluşuna göre değişmeyeceğini göstermektedir. Buna göre öldürülenin inancı, diyet miktarının belirlenmesinde etkin bir ölçüt değildir.⁶⁷ Çağımız İslâm hukukçularından A. Kerîm Zeydân da bu görüşü tercih etmiştir.⁶⁸ Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ise, zimmînin diyetinin Müslümanın diyetinin yarısı kadar olması gerektiği görüşündedirler.⁶⁹ İmam Şâfiî ise, zimmînin diyetinin Müslümanın diyetinin üçte biri (1/3) kadar olması gerektiği görüşündedir.⁷⁰ İslâm hukukçularının belirttiğimiz bu görüşlerine karşılık, İbn Hazm (ö. 456/1063), diyetin sadece Müslümanlar arasında geçerli olduğu tezinden hareketle öldürülen zimmî veya müste'men konumundaki gayrimüslimler için diyetin söz konusu olmadığı görüşünü ileri sürmüştür.⁷¹

2.1.2. Müessir Fiiller

İslâm ceza hukukunda, şahsın vücut bütünlüğüne yönelik yaralama ya da herhangi bir organın işlevini yitirmesine sebebiyet veren eylemler müessir fiil kavramı ile ifade edilmektedir.⁷² Müessir fiiller, kasıtlı ve kasıtsız olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.⁷³ İslâm ceza hukukunda,

el-Muğnî, 9/527; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, 573; Karaman, 3/348; Bardakoğlu, "Diyet", 9/474.

⁶⁷ Şeybânî, *el-Hucce*, 4/322; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/252; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 5/36; Ali b. Ebû Bekr el-Merginânî, *el-Hidâye* (Fethu'l-kadîr'le) (Beyrut: ts.), 9/211; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/335; A. el-Alî Rekbân, "Diyetu gayri'l-müslim", *Advâu's-Şeria* 15 (Riyad: 1404), 283.

⁶⁸ Zeydân, *Ahkâmu'z-zimmiyyîn*, 283.

⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 2/346; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/527; Ebû İshak İbrahim b. Hasan İbn Abdirefî', *Muînu'l-hukkâm ala'l-kadâyâ ve'l-ahkâm*, thk. Muhammed b. Kasım b. İyâd (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1989), 2/869; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7/73; Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2/335; Bardakoğlu, "Diyet", 9/476.

⁷⁰ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1973), 6/92; Muhyiddin Ebû Zekerriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Kitâbu'l-mecmu' şerhu'l-mühezzebe* (Cidde: ts.), 17/ 414; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-müctehid*, 2/346; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/527; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7/73; Rekbân, "Diyetu Gayri'l-Müslim", 136.

⁷¹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhalla* (Beyrüt: ts.), 11/347.

⁷² Hasan Ali eş-Şâzelî, "Cinâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/14-15. ; a. mlf., "Cirah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/24-25; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, 7/331; Şafak, 86.

⁷³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/310; Şâzelî, "Cinâyet", 8/14-15; Üdeh, *et-Tesrîu'l-cinâiy-*

uygulama şartlarının gerçekleşmesi durumunda, kasıtlı müessir fiillerde asli ceza, kısastır. Kısasın uygulama şartlarının bulunmaması durumunda ise, bedel ceza olarak diyet devreye girer. Kasıtsız müessir fiillerde ise diyet, asli/birincil cezadır.⁷⁴ Buna göre İslâm ülkesi vatandaşlarından, herhangi birinin, diğerine (zimmî ve Müslüman) karşı işlemiş olduğu müessir fiillerle, bunlara karşı yabancı ülke vatandaşlarının işlediği müessir fiillerde de kısas, diyet ve takdiri tazminat cezaları uygulanmaktadır. İslâm hukukçularının bu konudaki görüşleri, yukarıda öldürme suçu karşılığında uygulanan kısas ve diyet cezalarına bakış açılarının devamı niteliğindedir. Buna göre şahısların birbirlerine karşı işlemiş oldukları suçlarda, kısas ve diyeti benimseyenler, genel olarak müessir fiillerde de kısas ve diyete hükmetmişler, kısas ve diyete hükmetmeyenler ise, bu çeşit fiillerde de kısas ve diyetin gerekmediğini ifade etmişlerdir.⁷⁵

2.2. Devletin Güvenliğine Karşı İşlenen Suçlar

Gerek bireylere yönelik gerekse devletin tüzel kişiliğine karşı ülkede işlenen bütün suçlar farklı ölçekte de olsa özü itibarıyla devletin iç düzenine, toplumun huzur ve güvenliğine bir şekilde zarar vermektedir. Ancak bazı suçlar, nitelikleri itibarıyla, doğrudan doğruya devletin varlığı ve güvenliğine yönelmiştir. Bu noktada, bağı/meşru düzene isyan), hırâbe/ yol kesme ve silahlı soygun ve casusluk suçları devletin güvenliğine karşı işlenen en belirgin suçlardır.

2.2.1. Bağy Suçu

Bir İslâm hukuku terimi olarak bağy; kendi kanaat ya da yorumlarına dayanarak, belli güce sahip bir grubun, meşru devlet düzeni veya âdil devlet başkanına karşı isyan etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁶

İsyan suçu mevcut yasal düzene karşı ayaklanmak suretiyle, devletin ve toplumun güvenliğinin bozulmasına sebebiyet verir. Terör ve anarşi, başıbozukluk, toplumsal karmaşa kaçınılmaz olur. Bu yönleriyle isyan suçu, kamu düzeni ve devletin güvenliğine karşı işlenmiş bir suç niteliği arz etmektedir.

yü'l-İslâmî, 2/204; Şamil Dağcı, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996), 41.

⁷⁴ Hattâb, *Mevâhibu'l-celil*, 6/ 247; Derdir, *eş-Şerhu'l-Kebîr* (Desûkî hâşiyesiyle) (by.: ts.), 4/224; Üdeh, *et-Teşriü'l-cinâiyü'l-İslâmî*, 2/ 211; Dağcı, *Müessir Fiiller*, 84.

⁷⁵ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 5/30; Hattâb, *Mevâhibu'l-celil*, 6/233; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 294-304.

⁷⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 5/334; Bilmen, *İstilahatü Fıkhîyye Kamusu*, 3/410; Ebû Zehra, *el-Cerîme fi'l-fıkhü'l-İslâmî* (Kahire: ts.), 160; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 234.

İslâm hukukçuları, bağı suçuna delil kabul edilen âyete⁷⁷ dayanarak, meşrû düzene karşı isyan eden şahıslara karşı savaş açılabileceği ve bu sırada onların öldürülebilecekleri görüşündedirler.⁷⁸ İsyân edenlerin, ele geçirilen yaralıları öldürülmez, malları ganimet olarak dağıtılmaz ve telef edilmez. Aile fertleri esir alınmaz.⁷⁹ Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre, kaçan isyancılar takip edilmez. Nitekim Hz. Ali, Cemel vakasında kaçanları takip etmemiştir.⁸⁰ Ebû Hanîfe ise, isyancıların kaçışları diğer isyancı güçlere katılarak yeni bir isyan çıkarma amacına yönelik ise, takip edilip yakalanmaları, aksi takdirde takip edilmemeleri gerektiği görüşündedir.⁸¹

Zimmîlerin bağı suçu işlemesi durumunda isyan suçunun doğuracağı hukukî sonuçlar tartışmalıdır. Meşru düzene karşı zimmîler isyan ederlerse, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre, devletle aralarındaki zimmet akdi sona erer ve işlemiş oldukları bu suçtan dolayı da kendilerine, Müslümanlara uygulanan cezalar uygulanır.⁸² Mâlikî mezhebine göre ise, zimmîlerin isyan gerekçeleri, kendilerine yapılan bir haksızlığa dayanıyorsa, zimmet akdi bozulmaz. Ancak isyanları böyle bir gerekçeye dayanmıyorsa, zimmet akdi feshedilir.⁸³

Zimmîler, aralarında Müslümanlardan da bir grupla beraber devlete karşı isyan ederlerse, Hanefî mezhebine göre, isyan suçunda, Müslüman isyancılara takip edilen hukukî prosedür kendilerine uygulanır ve zimmet sözleşmeleri feshedilmez.⁸⁴ Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise, zimmîlerin Müslümanlarla ortaklaşa gerçekleştirdikleri isyan suçuyla, devletle olan zimmet sözleşmeleri sona erer. Ancak zimmîlerin isyana kendi hür iradeleriyle katılmaları gerekir.⁸⁵ Mâlikîler ise, Müslüman

⁷⁷ el-Hucurât 49/9.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/141; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/60; Üdeh, *et-Teşrîu'l-cinâiyü'l-İslâmî*, 2/695; Ali Şafak, "Bağı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/451-452.

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/141; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 122.

⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/126; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/63; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 121; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Adil Abdülmecid-Ali M. Muavvaz (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 7/ 278.

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/126; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/152; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/337.

⁸² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/113; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10/72; Muhammed b. Abdillâh el-Haraşî, *Şerhu muhtasarı Halîl* (Beyrut: Dârü's-Sâdir, ts.), 3/149; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/127; Dusûkî, *Hâşiye*, 4/300; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 235; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/340.

⁸³ İbn Kayyım, *Ahkâmü ehli'z-zimme*, thk. Subhi Salih (Dimeşk: 1961), 2/809; Muhammed b. Yûsuf Mevâk, *et-Tâc ve'l-iklîl ala muhtasarı Halîl* (Mevahibu'l-celîl ile), (Mısır: 1328), 6/279; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 236; Üdeh, *et-Teşrîu'l-cinâiyü'l-İslâmî*, 2/702.

⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/128; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/341; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 236; Bilmen, *İstulâhatü Fikhiyye Kamusu*, 3/416.

⁸⁵ Remlî, *Nihayetü'l-muhtâc*, 7/408; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/237; İbn Kudâme, *el-Muğ-*

isyancıların isyan gerekçelerinin göz önünde bulundurulacağını, şayet haklı bir isyan gerekçeleri yoksa zimmet sözleşmelerinin sona ereceğini ifade etmişlerdir.⁸⁶

2.2.2. Yol Kesme/Eşkiyalık Suçu

Yol kesme suçu, Arap dilinde “hırâbe”, “kat’ut-tarik” ve “kuttâu’t-tarik” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Dilimizde ise bu suç karşılığında “eşkiya” kelimesi kullanılmaktadır.⁸⁷ Yol kesme suçu, İslâm ülkesinde, silahlı veya silahsız olarak bir kişi ya da grubun zorla, kuvvet kullanarak meskûn mahallerde veya meskûn mahaller dışında, ülke vatandaşlarının yollarını keserek hayatlarına kastederek mallarını almaları şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁸

İslâm hukukçularının yol kesme suçunun cezasına delil kabul ettikleri âyetteki, “*Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası...*”⁸⁹ ifadesi, bu suçun devlete, devletin varlık ve güvenliğine karşı işlenmiş bir suç olduğuna işaret etmektedir. Yol kesme suçu, şahıs ve mal aleyhine işlenen bazı suçları da içermekle birlikte, toplum aleyhine işlenmiş olma niteliği daha da ağır basmaktadır. Devletin otoritesi altındaki bölgelerde, yol keserek, yağmalama, öldürme vb. suçları işlemek devletin otoritesini sarsar. Devletin ve toplumun emniyetinin bu suçlar dolayısıyla bozulacağı açıktır. Bu yönleri göz önünde bulundurulduğunda yol kesme suçu, devletin otoritesi ve güvenliğine karşı işlenmiş bir suç olarak kabul edilebilir.

Çoğunluk İslâm hukukçularına göre, yol kesme suçunu ve cezasını düzenleyen âyette,⁹⁰ suçu işleyenle ilgili inanç ya da vatandaşlık bağlamında herhangi bir ayırım getirilmediğinden, zimmîye de Müslüman eşkiyalara uygulanan cezalar tatbik edilir.⁹¹ Bu suçun cezasını, “*Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmağa çalışanların cezası ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin, ayaklarının çapraz kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir.*”⁹² âyeti düzenlemektedir. Âyette, yol kesme suçuna uygulanacak yaptırımlarla

nî, 10/72; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 236.

⁸⁶ Mevvâk, *et-Tâc ve’l-iklil*, 6/279; Üdeh, *et-Teşrîu’l-cinâhiyyü’l-İslâmî*, 2/703; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 236; Bilmen, *İstılahatü Fıkhîyye Kamusu*, 3/416.

⁸⁷ Ali Bardakoğlu, “Eşkiya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/463-466.

⁸⁸ Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, 140; Bilmen, *İstılahatü Fıkhîyye Kamusu*, 3/288.

⁸⁹ el-Mâide 5/33.

⁹⁰ el-Maide 5/33.

⁹¹ Serahsî, *Şerhu’s-siyer*, 1/207; İbn Kayyım, *Ahkâmu ehli’z-zimme*, 2/809; Remlî, *Nihayetü’l-muhtâc*, 8/4; Muhammed b. Cerîr Taberî, *İhtilâfu’l-fukahâ* (Leiden: 1933), 258; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 229; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/338.

⁹² el-Maide 5/33.

ilgili olarak dört çeşit cezadan söz edilmektedir. Bunlar; öldürülme, asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi ve sürgün cezalarıdır.⁹³ Hanefî, Şâfiî ve Mâlikî mezhepleri, zimmînin, işlemiş olduğu yol kesme suçu nedeniyle zimmet sözleşmesinin sona ermeyeceğini ifade etmişlerdir.⁹⁴ Hanbelî mezhebinden ise, akdin bozulacağı ve bozulmayacağı yönünde iki görüş nakledilmiştir.⁹⁵

2.2.3. Casusluk Suçu

Arapça “ces” kökünden, gözetleyen, araştıran manasında isim olan casus⁹⁶ kelimesi, düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi anlamına gelmektedir.⁹⁷ Arapçada casusa “göz” anlamına gelen “ayn” adı da verilmiştir.⁹⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de casus kelimesi yer almamakla beraber aynı kökten gelen “tecessüs” fiil olarak geçmektedir.⁹⁹

İslâm tarihine bakıldığında hemen her dönemde istihbarat faaliyetlerine büyük önem verildiği ve öteden beri bu çerçevede çalışmalar yapıldığı görülür. İslâm’da istihbarat çalışmalarına önem verilmesinin temel dayanağını, âyet, hadis ve uygulamalarda bulmak mümkündür. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’deki, “*Ey iman edenler! Tedbirinizi alıp ihtiyatlı davranın; bölük bölük veya hep birden savaşa gidin.*”¹⁰⁰ âyetinin, tedbir kapsamında istihbarat faaliyetlerinde bulunmayı da içerdiği belirtilmiştir.¹⁰¹ Aynı şekilde “*Onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah’ın bildiği*

⁹³ Cezalara ilişkin uygulama şartları için bk. Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*, 75 vd.; Bardakoğlu, “Eşkya”, 11/463-466.

⁹⁴ İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr*, 5/303; İbn Kayyim, *Ahkâmu ehli’z-zimme*, 2/809; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 8/4; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 229; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/338.

⁹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/ 608; Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *eş-Şerhu’l-kebir* (el-Muğnî ile), 10/634; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 230.

⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2/247; Muhammed b. Muhammed Murteza ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (Kuveyt: 1965), 4/119; İsmâil b. Abbâd, *el-Muhît fi’l-luga*, thk. Muhammed Hasan Elyâsîn (Beyrût: 1994), 4/387.

⁹⁷ Muhammed Râkân ed-Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha* (Amman: 1984), 52; Subhî Mahmasânî, *el-Kânûn ve’l alâkâtü’l-devliyye* (Beyrût: 1982), 247; Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 358; Cengiz, Kallek, “Casus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/163-166.

⁹⁸ Ahmet Rıza, *Mu’cem*, 4/199; İbn Abbâd, *el-Muhît*, 4/387.

⁹⁹ el-Hucurât 49/12.

¹⁰⁰ en-Nisâ 4/71.

¹⁰¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l -Kur’ân* (Beyrût:1965), 5/273; Muhammed Osman Şübeyr, “el-İstiâne bi gayri’l-müslimîn”, *Mecelletü’ş-şerîa ve’l-dirâsâti’l-İslâmiyye* (Kuveyt: 1987), 7/249.

(*düşman*) *kimşeleri korkutursunuz...*¹⁰² âyeti de bu çalışmalara dolaylı olarak delil teşkil etmektedir. Zira istihbarat çalışmalarının düşmana karşı yerine getirilmesi gerekli bir faaliyet olduğu açıktır. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de istihbarat çalışmalarının, devlete sağladığı lojistik destek inkâr edilemeyecek ölçüdedir. Bu itibarla düşman devletler ya da güçler hakkında yeterli derecede bilgiye sahip olmayan ülkelerin başarılı olması oldukça zordur.

Hz. Peygamber İslâm devletinin başkanı olarak barış ve savaş hâlinde üstünlük sağlamak amacıyla düşmanın siyasî, askerî ve iktisadî faaliyetlerine dair istihbarat çalışmalarına büyük önem vermiştir. Nitekim Bedir Savaşına (2/624) başlamadan önce Kureyş ordusuyla ilgili araştırmalara bizzat katıldığı gibi önemli savaşların hemen hepsinde bilgi toplayacak gözcüler göndermiş ve düşman ülkesinde yaşayarak merkeze bilgi aktaran casuslar görevlendirmiştir.¹⁰³ Peygamber'in (s.a.s.) istihbarat çalışmalarına verdiği önemi ve bu tür faaliyet alanlarının genişliğini gösteren pek çok örnek vardır. Müşriklerin stratejik konuma sahip şehirlerinde Resûlullah'ın bilgi toplamak üzere görevlendirdiği şahıslardan söz edilmektedir. Bu şahıslar Müslüman oldukları hâlde kimliklerini gizleyerek oturdukları şehirlerde karşı tarafın siyasî, askerî ve iktisadî bütün faaliyetlerini rapor etmekteydiler.¹⁰⁴ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib Mekke'de, Enes b. Ebû Mersed Taif yakınlarındaki Avtâs'ta, Münzir b. Ömer isimli bir başka sahâbî Necid'de casusluk amacıyla ikamet etmekteydiler.¹⁰⁵ Hz. Peygamber'den sonraki dönemlerde de yöneticiler, bu tarz faaliyetleri sürdürmüşlerdir.¹⁰⁶

İslâm devleti aleyhine her kim casusluk yaparsa neticede bir suç işlemiş olur. Bu nitelikteki bir suçu Müslümanın işlemesi durumunda uygulanacak ceza konusu doktrinde tartışılmıştır. Sonuçta böyle bir suçu işleyen kimseye fakihlerin çoğunluğu ölüm cezası da dâhil olmak üzere ta'zir kapsamında ele alınabilecek türden cezaların yetkili merci tarafından uygulanabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁷

¹⁰² el-Enfâl 8/60.

¹⁰³ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siratü'n-nebeviyye* (Mısır: 1355), 2/265; M. Ali Kapar, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti* (İstanbul: 1987), 157; Ahmet Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş* (İstanbul: 1998), 129; Kallek, "Casus", 7/163; Kâmil Miras, *Sahih-i Buhâri ve Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi* (Ankara: 1984), 8/311.

¹⁰⁴ Bk. M. Sadık Âtıfî, *el-İslâm ve'l-alâkâtü'd-devliyye* (Beyrût: 1406/1986), 225; Abdürrauf Avn, *el-Fennü'l-harbî fi'l-İslâm* (Kahire: 1961), 213; Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: 1981), 227; Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha*, 52.

¹⁰⁵ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdâresi*, 235; Kallek, "Casus", 7/163; Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, 129.

¹⁰⁶ Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha*, 75; Kallek, "Casus", 7/164.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Yaşar Yiğit, "İslâm Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Ceza-

Zimmînin casusluk suçu işlemesi durumunda, Ebû Yûsuf dışındaki Hanefîlerle, bazı Şâfiîler ve Hanbelî mezhebinin diğer bir görüşüne göre, zimmet akdi bozulmaz ve suçluya ölüm cezası verilmez. Ancak fiziki ceza uygulanır.¹⁰⁸ Ebû Yûsuf ise, casusluk suçu işleyen zimmînin idamla cezalandırılacağını ifade etmiştir.¹⁰⁹ Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin tercih edilen görüşüne göre, zimmîlik statüsünün temelini teşkil etmekte olan zimmet akdi bozulur ve zimmî, devlet başkanı tarafından ölümlerle cezalandırılarak teşhir edilmek veya köle statüsüne geçirilmek suretiyle cezalandırılır.¹¹⁰ Şâfiî mezhebinin hâkim görüşüne göre ise, zimmet akdinde, İslâm devletiyle ilgili sırların düşmana aktarılmasını yasaklayan bir madde bulunmuyorsa, casusluk suçu işleyen zimmî öldürülmemekle beraber kendisine fiziki ceza uygulanır.¹¹¹ Ancak zimmet akdi yapılırken böyle bir suçun akdi bozacağı şartı konulmuşsa zimmînin devletle olan sözleşmesi bozulur ve öldürülmesi mubah hâle gelir.¹¹²

2.3. Kamu Düzeni ve Aileye Karşı İşlenen Suçlar

2.3.1. Zina Suçu

Zina, tarih boyunca çeşitli din ve hukuk sistemlerinde suç kabul edilmiş, değişik şekil ve ağırlıkta da olsa faillerine ceza uygulanagelmıştır.¹¹³ Klasik İslâm hukuku eserlerinde zina; ceza ehliyetine sahip (akıllı-ergen) bir erkek ve kadının, serbest iradeleriyle fiziksel açıdan cinsel ilişkiye elverişli karşı cinsle, hukukî bir akit (nikâh), evlilik şüphesi veya mülkiyet bağı bulunmaksızın, cinsel ilişkide bulunması¹¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

si”, *Diyanet İlmî Dergi* 35/3 (Temmuz 1999), 39-47; Kallek, “Casus”, 7/165.

¹⁰⁸ Serahsî, *Şerhu’s-Siyer*, 5/2041; Remlî, *Nihayetü’l-muhtâc*, 8/104; Nevevî, *Ravzatü’l-tâlibîn*, thk. Adil Abdülmecid-Ali M. Muavvaz (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 10/329; İbn Kayyim, *Ahkâmu ehli’z-zimme*, 2/800; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/257; Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha*, 167; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 241.

¹⁰⁹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 207; Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha*, 168; Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 359.

¹¹⁰ İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 10/607; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, 8/10; Haraşî, 3/119; Desûkî, *Hâşiye*, 2/188; Taberî, *İhtilâfu’l-fukahâ*, 58; Makdisî, *eş-Şerhu’l-kebîr*, 10/634; Hat-tâb, *Mevâhibu’l-celîl*, 3/357; Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha*, 167; Zeydân, *Ahkâmu’z-zimmiyyîn*, 241.

¹¹¹ Şâfiî, *el-Ümm*, 4/168; Taberî, *İhtilâfu’l-fukahâ*, 59; Kallek, “Casus”, 7/165.

¹¹² Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/258; Dağmî, *et-Tecessüs ve ahkâmuha*, 164.

¹¹³ Değişik din ve hukuk sistemlerinde zina suçu ve cezası hakkında bk. Riyad Abdullah, *ez-Zinâ abra’l-usûr* (Beyrût:1988), 21; İbrahim Çalışkan, “İslâm Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Ankara 1992), 64-100; Fadl İlâhî, *et-Tedâbiru’l-vâkıyye mine’z-zinâ* (Riyad: 1985), 23.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 5/33; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr*, 5/30; Molla Hüsrev, *Dureru’l-hukkâm fî şerhi gureri’l-ahkâm*, (İstanbul: 1319), 2/61; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtâr*, 6/5.

Müslüman bir şahsın zina suçu işlemesi durumunda, suçun ispatı ve gerekli diğer şartların da bulunmasıyla uygulanacak ceza, recm ya da celdedir.¹¹⁵ Ancak zimmîlerin zina suçu işlemeleri durumunda uygulanacak ceza konusu ise İslâm hukuk doktrininde tartışılmıştır. Zimmîlerin zina suçu işlemeleri durumunda, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, bunlara da Müslümanlara uygulanan cezalar uygulanır. Çoğunluğu temsil eden hukukçuların görüşleri, zimmînin İslâm ülkesi vatandaşı olması ve devletin hukuk düzenine bağlı kalmayı taahhüt etmesi esasına dayanır.¹¹⁶ Ancak şunu belirtelim ki, zina suçu karşılığında uygulanan recm ve celde cezalarının her birinin kendine özgü şartları vardır. Bu şartlar gereği zimmîlere uygulanacak cezalarda bazı farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Söz gelimi recm cezasının uygulanabilmesi için suçlunun, “muhsan” niteliğini haiz olması gerekir. Hanefî mezhebine göre, zina suçu işleyen kişinin Müslüman olması, “muhsan” kabul edilmesinin temel şartlarından birisidir. Zimmîler gayrimüslim olduklarından, kendileri bu niteliğe sahip değildirler. Dolayısıyla kendilerine zina suçu karşılığında, recm değil celde cezası uygulanır.¹¹⁷ Buna karşılık Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ile Hanefîlerden Ebû Yûsuf’un da yer aldığı çoğunluğa göre, zimmîlere evli olmaları durumunda recm, evlenmemişlerse celde cezası uygulanır. Çünkü bu görüşte olan fakihlere göre, kişinin muhsan olarak değerlendirilmesi için “İslâm” gerekli şartlardan biri değildir.¹¹⁸ Mâlikîler ise, zina suçu işleyen zimmîye ceza uygulanmayacağı, onun cezalandırılması için kendi mahkemelerine teslim edilmeleri gerektiğini ifade etmektedirler.¹¹⁹ Şunu belirtelim ki, bütün İslâm hukukçularına göre, zimmîlere had ve kısas cezaları uygulanır. Ancak uygulamada bazı farklı hükümler söz konusu olabilmektedir. Bu farklılıklar, suçun oluşumu için öngörülen şartların varlığı ya da yokluğu ile yakından ilintilidir. Diğer taraftan zimmîlere cezaların uygulanmasının hukukî gerekçesi, zimmet

¹¹⁵ Bk. Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/84; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/120; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/363; Yiğit, *İslâm Ceza Hukukunun Yürürlüğü*, 47.

¹¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/57; Şâfiî, *el-Ümm*, 4/109; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/439; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, 2/256; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 311; Zuhaylî, *Âsâru'l-harb*, 191; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 251.

¹¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/39; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/38; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 5/22; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/23; Abdülvehhâb b. İdris Şa'rânî, *Kitâbu'l-mizân*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrüt: 1989), 3/316.

¹¹⁸ Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, 204; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/38; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 5/47; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/147; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/129; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 367; Şa'rânî, *Kitâbu'l-mizân*, 3/316; Hallâl, *Ahkâmü ehli'l-milel* (Beyrüt: 1994), 274; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kanâ*, 3/126; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7/105.

¹¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/ 57; Hattâb, *Mevâhibu'l-celîl*, 6/295; Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl*, 6/294; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7/105; Mahmasânî, *el-Kânûn*, 113; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 251.

akdine dayanmaktadır. Zira bu akit gereği devlet, onların mal, can ve ırz güvenliklerini sağlayacak, zimmîler de buna karşılık devletin hukuk düzenine bağlı kalmayı kabul edeceklerdir.¹²⁰

2.3.2. Kazf Suçu

Kazf suçu, ceza ehliyetine sahip bir şahsın, iffetli bir kişiye, iffetini zedeleyecek veya sahih nesebini reddedecek nitelikte sözlü olarak zina ya da zinaya delalet edecek kelimeleri isnat etmesi şeklinde tanımlanmaktadır.¹²¹ Böyle bir suç işleyen şahsa da gerekli şartları taşıması durumunda, kazf suç ve cezasına delil teşkil eden âyette¹²² de açıklandığı üzere, usulüne uygun seksen değnek vurulur. Bu ceza, suçlu ve mağdurun her ikisinin de Müslüman olması durumunda uygulanan cezadır. Ancak kazf suçunu zimmînin işlemesi veya bu suçun mağdurunun zimmî olması durumunda uygulanacak ceza konusu, İslâm hukukçuları arasında tartışılmıştır.

Müslümanın zimmîye karşı kazf suçu işlemesi durumunda, kendisine kazf cezası uygulanmayacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Bu suçtan dolayı Müslümana her ne kadar had cezası uygulanmazsa da ta'zir kapsamında değerlendirilebilecek bir ceza ile cezalandırılacağı ifade edilmiştir. İslâm hukukçularının bu görüşleri, kazf suçuna ilişkin delil kabul edilen âyette geçen “muhsanât” kelimesinin kapsamına “Müslüman olma” niteliğini de dâhil etmeleri esasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla zimmî böyle bir niteliği haiz olmadığından kendilerine karşı işlenen kazf suçunda faile ceza uygulanmaz.¹²³ Kanaatimizce İslâm ülkesinde zimmet ve eman akitleri gereği bulunan kimselere karşı işlenen kazf suçunu kim işlerse işlesin, âyette belirtilen ceza kendisine uygulanmalıdır. Çünkü âyette geçen, “muhsanât” kelimesi, “iffetliler” anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla iffet sadece “Müslüman olmak” ile iktisap edilecek bir nitelik olarak değerlendirilmemelidir. Bu itibarla ister Müslüman ister gayrimüslim olsun, iffet sahibi her şahsa karşı işlenen kazf suçunun, failinin inancı ve statüsü ne olursa olsun, kendisine âyette belirtilen cezanın uygulanması daha isabetlidir.¹²⁴

Zimmînin, zimmî veya müste'mene karşı işlemiş olduğu kazf suçunda

¹²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/56; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/34; Zeylaî, *Tebyîn*, 3/182; Özel, *İslâm Hukukunda Ülke*, 219.

¹²¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, 5/89; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/79; Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl*, 6/298; Bilmen, *İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 3/229.

¹²² Nûr 24/4.

¹²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/118; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/40; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/273; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/82; İbn Abdirefî, 2/882; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/202; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 378.

¹²⁴ Değerlendirmeler için Yaşar Yiğit, “İnsanlık Onur ve Şerefının Korunması Açısından Kazf Suçu ve Cezasının Değerlendirilmesi”, *Marife* 3/1 (Bahar 2003), 107-114.

da ceza uygulanmaz. Ancak belirttiğimiz her iki durumda da gerekli görülürse ta'zir cezası uygulanabilir.¹²⁵ Zimmînin Müslümana karşı kazf suçu işlemesi durumunda, çoğunluğuna göre kendilerine kazf cezası uygulanır.¹²⁶

2.3.3. İçki İçme Suçu

İslâm ceza hukukunda içki içme suçu işleyen şahıslara, miktarı 40 ile 80 değnek arasında değişmekle birlikte ceza uygulanır.¹²⁷ Müslüman bir şahsın içki içmesi durumunda gerekli şartların bulunmasıyla kendisine belirttiğimiz ceza uygulanır. Ancak zimmîlerin böyle bir suçu işlemeleri durumunda takip edilecek hukukî prosedüre açıklık getirmeye çalışacağız.

Zimmînin içki içmesi durumunda, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre kendilerine ceza uygulanmaz. Ancak gerekli görüldüğü takdirde kendilerine ta'zir kapsamında bir ceza uygulanabilir. Onlara böyle bir cezanın uygulanması, kamu düzenini bozucu bir eylemde bulunmuş olmaları gerekçesine dayanır. Buna göre zimmîlerin eylemleri, kamu düzenini bozucu ya da toplumu rahatsız edici boyuta ulaşmadıkça kendilerine ceza uygulanmaz. Bu statüdeki şahıslara ceza uygulanmaması, onların içkiyi helal kabul etmeleri esasına dayanmaktadır.¹²⁸ İbn Hazm ise, zimmîlere içki içme cezası da dâhil olmak üzere bütün cezaların uygulanacağı görüşündedir.¹²⁹ Çağımız hukukçularından M. Ebû Zehra da tercihini bu doğrultuda belirtmiştir.¹³⁰

2.4. Mala Karşı İşlenen Suçlar

Mala karşı işlenen suçların başında hırsızlık gelmektedir. Hırsızlık; ceza ehliyetine sahip bir kimsenin, mülkiyetinde ya da mülkiyet şüphesi altında bulunmayan hukukun belirlediği şartları taşıyan ve belli değere ulaşan başkasına ait koruma altındaki malı, serbest iradesiyle zimmetine geçirmek kastıyla gizlice alması şeklinde tanımlanmaktadır.¹³¹

Hırsızlık suçunun cezası, *“Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak ellerini kesin. Allah*

¹²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/40; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/273; Mâverî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 378; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 260.

¹²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/118; Ebû Yûsuf, *Harâc*, 288; Mâverî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 378.

¹²⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/286; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/83; Merdâvî, *el-İnsaf*, 10/ 229.

¹²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/56; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/39; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/256; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*, 7/515.

¹²⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/425; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 370.

¹³⁰ Ebû Zehra, *el-Cerîme*, 312.

¹³¹ Mevslî, *el-İhtiyâr*, 4/102; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/121; Akşit, 74.

güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."¹³² âyetinde de belirtildiği üzere gerekli şartların bulunmasıyla elin kesilmesidir.¹³³

Müslüman bir şahıs hırsızlık suçunu işlediğinde gerekli hukukî koşulların sağlanması durumunda bahse konu ceza uygulanır.¹³⁴ Zimmî bir zimmînin veya Müslümanın malını çalarsa, kendisine Müslümanlara uygulanan el kesme cezası uygulanır. Bu konuda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.¹³⁵ Ancak zimmî, müste'menin konumundaki bir şahsın malını çalarsa, Şâfiîlerle, Hanefilerden bir grup hukukçuya göre, kendisine ceza uygulanmaz.¹³⁶ Çoğunluğu temsil eden Mâlikîler, Hanbelîler ve Hanefilerden diğer bir kısım hukukçuya göre ise zimmîye âyette belirtilen ceza uygulanır. Çünkü müste'menin malının da Müslüman ve zimmînin malı gibi dokunulmazlığı vardır.¹³⁷

SONUÇ

İslâm ülkesinde vatandaşlık bağlamında insanlar, Müslümanlar ve zimmîler olarak ikiye ayrılmaktadır. Müslüman, İslâm dinine ilişkin hükümleri kabul eden kimsedir ve doğal olarak vatandaşlık hakkını haiz olmuş olur. Onun bireylere ya da kamuya karşı hukuka aykırı herhangi bir eylemde bulunması veya suç işlemesi durumunda takip edilecek prosedür İslâm dini ekseninde şekillenen ve tanzim edilen hukukî hükümlerdir. Zaten Müslüman, İslâm devletinin yönetiminde esas aldığı hukukî hükümlerin ana kaynağını teşkil eden Kur'ân-ı Kerim'in muhtevasına iman ile yükümlüdür. Bu itibarla burada yadırganacak ya da sorun teşkil edecek bir uygulama söz konusu değildir. Ancak İslâm ülkesinin hukuk sisteminde esas aldığı İslâm'a inanmamasına karşın devletle imzaladığı zimmet akdiyle vatandaşlığı haiz olan zimmînin gerek bireylere gerekse devlete karşı işlemiş olduğu suçlara ilişkin takip edilecek hukukî prosedür farklı açılardan değerlendirmeye muhtaçtır. Şu kadar var ki, zimmîler devletle gerçekleştirmiş oldukları zimmet akdiyle/bağlılık sözleşmesiyle bir taraftan vatandaşlığı kazanırlarken diğer taraftan devletin hukuk sistemine bağlılığı taahhüt etmişlerdir. Bu taahhüt, zimmîye yönelik takip edilecek prosedürün içeriğinin belirlenmesinde etkin ve belirleyici rol oynamaktadır.

¹³² el-Mâide 5/38.

¹³³ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/84; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/239; Cezîrî, 5/152.

¹³⁴ Bk. Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*, 72.

¹³⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/67; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, 375; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/276.

¹³⁶ Makdisî, *eş-Şerhu'l-kebir*, 10/ 280; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 267; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/351.

¹³⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 7/71; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/276; Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyîn*, 267; Karaman, *İslâm Hukuku*, 3/351.

Klasik İslâm hukuku kaynaklarında nakledilen “Haklarımız, hakları, yükümlülüklerimiz de yükümlülükleridir.” anlamındaki söz, tarihsel süreçte zimmîlerin hak ve yükümlülükleri konusunda İslâm ülkelerinin temel tavrının omurgasını teşkil etmiştir. Uygulama da bazı tikel uygulamalar bir tarafa bırakılırsa bu anlayış ve ilke doğrultusunda seyretmiştir. Bu ilke, zimmîlere hukukî bağlamda diğer vatandaşlarla eşitlik pozisyonu sunmaktadır. Temel haklar ve hürriyetlerine ilişkin zemin bu esas üzerine oturmaktadır. Dolayısıyla zimmîlerin ceza hukuku hükümlerinin uygulanmasında takip edilecek usul ve esaslar da zimmet akdiyle sağlanan bağlılık sözleşmesi çerçevesinde teşekkül etmektedir. Suçlar tipolojileri itibarıyla şahıslara karşı işlenen suçlar, devletin güvenliğine karşı işlenen suçlar, kamu düzeni ve aileye karşı işlenen suçlar ve mal varlığına karşı işlenen suçlar şeklinde bir tasnife tabi tutulabilir. Bahse konu suçlarda zimmî fail olabileceği gibi mağdur konumunda da olabilir. Şahıslara karşı işlenen kasten öldürme ve müessir fiil suçlarında gerekli şartların oluşumuyla suçluya kısas cezası gerekmektedir. Kısasta denklik temel ölçüt olduğundan zimmî ile Müslüman arasında inanç açısından denklik bulunmadığı kanısında olan fakihler, zimmî karşılığında Müslümanın kısas cezasına çarptırılmayacağını ifade etmişlerdir. Buna karşın “insan olma” ya da “hayat hakkının eşitliğini ve dokunulmazlığını” dikkate alan fakihler Müslümanın da zimmîye karşılık kısas cezasına çarptırılacağını ifade etmişlerdir. Bahse konu görüş kanaatimizce hem hukuk normları hem de İslâm dininin hayat hakkına ilişkin amaçları açısından tercihe daha uygundur. Aynı şekilde diyet gerektiren hukukî süreçlerde inancı esas almak suretiyle diyet miktarını belirlemeye çalışan İslâm hukukçuları söz konusudur. Son tahlilde devletin can, mal ve ırz güvenliğini taahhüt altına aldığı bir kimseye karşı işlenen suçun failinin kimliği dikkate alınmaksızın İslâm ceza hukuku hükümlerinin uygulanmasının isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zimmînin devletin güvenliğine karşı işlenen bağy, yol kesme, casusluk suçlarını işlemesi durumunda da kendisine Müslüman vatandaşlara uygulanan hükümler aynı şekilde uygulanmalıdır.

Kamu düzeni ve aileye karşı işlenen zina, kazf, içki içme suçlarında da zimmî genel olarak İslâm ceza hukuku hükümlerine tabidir. Ancak zimmîlere zina cezası kapsamında değerlendirilen recm değil celde cezası uygulanır. Çünkü recm cezasının uygulanmasında önemli kriterlerden kabul edilen “Muhsan olma” şartının doktrinde belirtilen kapsam ve içerikte zimmîlerde aranması söz konusu değildir. Müslümanın zimmîye karşı kazf suçu işlemesi durumunda kendisine bahse konu suçun cezasının uygulanmayacağı konusunda fukaha görüş birliği içerisindedir. Ancak burada da şahsa hakaret içerdiğinden yetkili merci ta’zir kapsamında ele alınabilecek türden bir ceza uygulayabilir. İçki içme suçunda ise, fakihlerin çoğunluğuna göre zimmîlere ceza uygulanmaz. Zimmînin mal varlığına

karşı işlemiş olduğu suçta kendisine Müslümanlara uygulanan ceza uygulanacağı çoğunluk hukukçular tarafından benimsenmiştir. Burada suçun unsurlarının oluşumunda inanç belirleyici bir etken değildir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Rıza. *Mu'cemu metni 'l-lüga*. Beyrût: 1958.
- Ali, Mansûr. *eş-Şeriatü 'l-İslâmiyye ve 'l-kânunu'd-düveliyü 'l-âmm*. Kahire: y.y., 1971.
- Âtıfî, M. Sadık. *el-İslâm ve 'l-alâkâtü 'd-devliyye*. Beyrût: 1406/1986.
- Avn, Abdür-rauf. *el-Fennü 'l-harbî fi 'l-İslâm*. Kahire: 1961.
- Bardakoğlu, Ali. “Diyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/473-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. “Eşkîya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/463-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Behnesî, Ahmed Fethi. *el-Mevsûatü 'l-cinâiyye fi 'l-fikhi 'l-İslâmî*. Beyrut: 1991.
- Behnesî, Ahmed Fethi. *el-Cerâim fi 'l-fikhi 'l-İslâmî*. Kahire: 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhûtî, Mansûr b. Yunus b. İdrîs. *Keşşâfu 'l-kına' an metni 'l-ıkna'*. Beyrût:1982.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razî. *Ahkâmu 'l-Kur 'ân*. Beyrut: Dârü'l Fikr, 1993.
- Çalışkan, İbrahim. *İslâm Ceza Hukukunda Gayrimüslimlerin Statüsü*. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, 1986.
- Çuçak, Muhammed. “İslâm Hukuk Literatüründe Dâruİslâm ve Dâruharbın Sınırları”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016), 205-225.
- Dağcı, Şamil. *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 1996.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetü 'd-Desûkî*. by: ts.
- Doi, Abdurrahman I. “Non-Muslims in a Muslim State”. *The Muslim World League Journal* 11/4 Mekke: 1984.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim. *Kitâbu 'l-harâc*. Kâhire: 1396.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ukûbe fi 'l-fikhi 'l-İslâmî*. Kahire: ts.

Erkal, Mehmet. “Cizye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/42-45. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*. İstanbul: 1990.

Fayda, Mustafa. *H. Ömer Zamanında Gayrimüslimler*. İstanbul: M.Ü.İ.Fakültesi Yayınları, 1989.

Gannûşî, Raşid. *İslâm Toplumunda Vatandaşlık Hakları*, trc. Abdülmeccit Can. İstanbul: 1996.

Gazvî, M. Selim. *el-Hurriyyâtü'l-âmmeh*. İskenderiyye: ts.

Hamidullah, Muhammed. *Mecmûatü'l-vesâkı's-siyâsiyye li ahdi'n-Nebeviyye ve'l-Hilâfeti'r Râşide*. Beyrût: Dar'un Nefâis, 1987.

Hamidullah Muhammed. *İslâm'da Devlet İdâresi*. trc. Kemal Kuşçu. Ankara: ts.

Haraşî, Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu muhtasarı Halil*. Beyrut: Dâru's-Sâdir, ts.

Harezmi, Celâluddîn b. Şemsuddîn. *el-Kifâye* (Şerhu fethi'l-kadir ile). Beyrût: ts.

Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed el-Mağribî. *Mevâhibu'l-celil li şerhu muhtasarı halil*. Beyrût: Darü'l-Fikr, 1992.

İbn Abbâd, İsmâil b. Abbâd. *el-Muhît fi'l-luga*. thk. Muhammed Hasan Elyâsîn. Beyrût:1994.

İbn Abdîrrefî', Ebû İshak İbrahim b. Hasan. *Muînü'l-hukkâm ala'l-kadâyâ ve'l-ahkâm*, thk. Muhammed b. Kasım b. İyâd. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî,1989.

İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr ala'd-dürri'l-muhtâr*. Beyrut:1994.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Külebî. *el-Kavânînu'l-fikhiyye*. Beyrût: 1968.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Muhalla*. Beyrût: ts.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîratü'n-nebeviyye*. Mısır: 1355.

İbn Kayyım, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *Ahkâmu ehli'z-zimme*. Dımeşk:1961

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrût: Daru'l-marife, 1969.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdillâh b. Ahmed. *el-Muğnî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim. *Lisâ-*

nü'l-Arab. Beyrut: 1993.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidayetü'l-müctehid ve nihayetü'l-muktesid*. İstanbul: 1985.

Kallek, Cengiz. "Casus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/163-166. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kallek, Cengiz. "Harâç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/71-88. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kapar, M. Ali. *H. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*. İstanbul: 1987.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: 1987.

Kardâvî, Yusuf. *Gayru'l-müslimîn fi'l-muctemai'l-İslâmî*. Beyrût: 1992.

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: 1986.

Kişnâvî, Ebû Bekr b. Hasen. *Eshelu'l-medârik şerhu irşâdi's-sâlik fi fikhü İmâmi'l-Eimme Mâlik*. Beyrût: 1995.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: 1965.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1951.

Mevvâk, Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-iklîl ala muhtasari Halîl*. Mısır: 1328), 6/279

Miras, Kâmil. *Sahih-i Buhâri ve Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*. Ankara: 1984.

Nebhân, M.Faruk. *Mebâhis fi't teşrî'li cinâiyi'l-İslâmî*. Beyrut: 1982.

Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref. *Kitâbu'l-mecmu' şerhu'l-mühezzeb*. Cidde, ts.

Osmân, Muhammed Ra'fet. "Alâkâtü'l-Müslimîn bi ehli'z-zimme". *Mecelletü'l-Ezher* 45/4 (Kahire: 1973), 364 vd.

Özel, Ahmet. *İslâm Hukukunda Ülke*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.

Özel, Ahmet. "Darülharp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/536-537. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özel, Ahmet. "Darülİslâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/541-543. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Özel, Ahmet. "Gayrimüslim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/418-426. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Özel Ahmet. "Harbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/112-114. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Özel, Ahmet. “Müste’men”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/14-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Özkan, Mustafa. “Medine Vesikası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek 2/212-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru’l-kebîr*. Beyrut:1990.

Remlî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed. *Nihayetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-minhâc*. Mısır: 1967.

Serahsî, Şemsü’l-Eimme Muhammed b. Ahmed. *Kitâbü’l-Mebsût*. Beyrût: Dâru’l-Marife, 1978.

Sirry Mun’im. “The public role of Dhimmîs during ‘Abbâsîd times”. *Bulletin of SOAS*. 74/2 (London: 2011), 187-204.

Şafak, Ali. *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*. Erzurum: 1977.

Şafak, Ali. “Bağy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1973.

Şâzelî, Hasan Ali. “Cinâyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şâzelî, Hasan Ali. “Cirah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/2425. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şekerci, Osman. *İslâm Ülkelerinde Gayrimüslimlerin Temel Hakları*. İstanbul: 1996.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylü’l-evtâr fi şerhi munteka’l-ahbâr*. Beyrût: ts.

Şeybânî, Muhammed b. Hasen. *Kitâbu’l-hucce ala ehli’l-Medine*. thk. M.H. el-Keylânî. Beyrût: 1983.

Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali. *el-Mühezzeb*. Beyrut: Dârü’l-Fikr, ts.

Şîrbînî, Muhammed b. Ahmed. *Muğni’l-muhtâc ila ma’rifeti meâni’l-minhâc*. Mısır:1958.

Şübeyr, Muhammed Osman. “el-İstiâne bi gayri’l-Müslimîn”. *Mecelle-tü’ş-şerîa ve’d-dirâsâti’l-İslâmiyye*. 7/249 Kuveyt: 1987.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *İhtilâfu’l-fukahâ*. Leiden: 1933.

Tahtâvî, M. İzzet. “Ehlü’z-zimme ve vacibâtühüm”. *Mecelletü’l-Ezher* 52/7 Kahire: 1980.

Tahtâvî, M. İzzet. “ez-Zimmiyûn fi bilâdi’l-İslâm”. *Mecelletü’l-Ezher* 52/5 Kahire: 1980.

Tarîkî, Abdullah b. İbrahim. “el-Cizye ve ahkâmuhâ”. *Mecelletü Advau’ş-Şerîa* 13 Riyad: 1981.

Tuğ, Salih. *İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*. İstanbul: M.Ü.İ.Fa-kültesi Vakfı Yayınları, ts.

Üdeh, Abdül Kadir. *et-Teşrîu'l-cinâiyü'l-İslâmî mukârenen bi'l-kânû-ni'l-vad'i*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l Arabî, ts.

Yaman, Ahmet. *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*. İstanbul: 1998.

Yaman, Ahmet. “Zimmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/435-438. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yiğit, Yaşar. *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*. Ankara: Sis-tem Ofset, 2012.

Yiğit, Yaşar. “İnsanlık Onur ve Şerefının Korunması Açısından Kazf Suçu ve Cezasının Değerlendirilmesi” . *Marife* 3/1 (Bahar 2003), 107-114.

Yiğit, Yaşar. “İslâm Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası”. *Diya-net İlmî Dergi* 35/3 (Temmuz 1999), 39-47.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Kuveyt: 1965.

Zeydân, Abdülkerim. *Ahkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fî dâ-ri'l-İslâm*. Bağdat:1963.

Zuhaylî, Vehbe. *Âsâru'l-harb fi'l-fikhu'l-İslâmî*. Dımeşk: Dârü'l-Fikr, 1992.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhû*. Dımeşk: 1989.

